



# FORN VÄNNEN

JOURNAL OF  
SWEDISH ANTIQUARIAN  
RESEARCH

---

Replik till Gad Rausings debattinlägg i Fornvännen 87 "On the origin of the runes"

Giertz, Martin

Fornvännen 27-28

[http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/1993\\_027](http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/1993_027)

Ingår i: [samla.raa.se](http://samla.raa.se)

# Debatt

## Replik till Gad Rausing's debattinlägg i Fornvännen 87 "On the Origin of the runes"

Det är glädjande att en arkeolog tar upp detta klassiska problem. Filologer och runologer har sedan länge kört fast i de tre teorier, som Gad Rausing utgår ifrån: den grekiska, den latinska och den etruskiska. Rausing anför arkeologiska skäl för att germanska stammar på Själland och Lolland bör ha tjänstgjort i romerska garnisoner vid limes, och därvid kommit i kontakt med latin i skrift och tal. Han vill nu visa att om den latinska skriften genom dessa kontakter initierat runorna, bör det ha varit den kursiva vardagsskriften, inte epigrafen. Han anför exempel på hur 18 latinska bokstäver i kursiv tappning från 100-talet e. Kr. skulle ha kunnat omformats till den äldre futharkens runor. Resonemanget verkar riktigt, men alla exemplen övertygar inte. Minst fyra av de runor Rausing tar fram, har betydligt närmare förebilder i grekisk kursiv skrift. Låt mig visa detta genom följande jämförande sammanställning:

Ljudvärde	Run-tecken	Grekisk kursiv	Grekisk bokstav	Romersk kursiv
e	ᚱ	ϵ	η (eta)	Ʒ
g	ᚨ	χ	χ (chi)	Ʒ
o	ᚾ	ο	ο (omikron)	ο
z(R)	ᚿ	ψ	ψ (ypsilon)	Finns ej

Att Rausing härleder z (palatalt r), ᚿ ur den romerska kursivens r, måste vara ett förbiseende och en sammanblandning av r (R) och z(R) (ᚿ). z-runan (ᚿ) kallas inte *reid* utan *algir*, vanligen kallad "älg-runan". Dessutom har Rausing uteslutit 5 runtecken, som även latinteorins varmaste förespråkare brukar ha stora problem med. Dessa runor är: th þ, w þ, e ᚦ, j ᚷ, och ng ᚫ.

Den ende, som på ett trovärdigt sätt har härlett dessa fem runor, är Otto von Friesen. von Friesen ansåg att den grekiska majuskelskriften inspirerat dem. Men von Friesen var inte, tvärt emot vad många tror, en fanatisk

anhängare av grekteorin – han ansåg att också latinet otvivelaktigt hade bidragit med några bokstäver, t.ex. R, H, F, U och I, och precis som Rausing ville han härleda dem ur den romerska kursiven.

Om vi i tvärvetenskaplig anda på nytt skall försöka lösa runskriftens uppkomst, bör nog inte von Friesens grekteori glömmas bort. Låt mig till sist sammanfatta några ytterligare argument som talar för von Friesens *grek-latinska* teori:

1. Det grekiska alfabetet hade två tecken för e, långt e: η (eta) och kort e: ε (epsilon). Futharken har också, helt i onödan, två tecken för e, långt ᚱ och kort ᚦ. Båda dessa tecken är helt enkelt omöjliga att härleda ur någon som helst latinsk bokstav, vare sig kursiv eller epigrafisk. Är det inte egendomligt att den grekiska kursiven för dessa två bokstäver är fullständigt identisk med runtecknen?

Ljudvärde	Run-tecken	Grekisk kursiv	Grekisk bokstav
e (långt)	ᚱ	η	η
e (kort)	ᚦ	ε	ε

2. Likaså har runskriften två från latinet helt avvikande runor, nämligen tecknen för j och w. Om latinet hade varit förebild, skulle det inte ha förelegat några som helst problem att övertaga dess fonem, för latinet hade dem, och skrev dem I och V. Men den som uppfann runraden skrev i stället ᚷ och ᚨ. Varför? Därför att latinets fonem var dubbeltydiga (I–J, resp. U–V). I och U var ju redan övertagna (I och ᚱ).

Men i grekiskan fanns lösningen: Där betecknades J och V faktiskt på ett särskilt sätt – nämligen med diftonger.

Vi ser här den djupare orsaken till att den som skapade runorna helt enkelt behövde både latinska och grekiska bokstäver. Han kunde välja bland två fonemsystem, och lyssna sig

fram till vilket ljud (bokstav) som bäst överensstämde med det egna språkets. Därför föredrog han det grekiska  $\chi$  framför latinets  $g$  eller grekiskans  $\gamma$  därför att det bättre överensstämde med den framträdande frikativa karaktären hos det germanska  $g$ -ljudet.

W-ljudet förekom i grekiskan mest i latinska låneord, t. ex. namn. *Valens* skrevs t. ex. på grekiska ΟΥαλησ. Latinskt  $V$  måste omskrivas med  $OY$ . Otto von Friesen skriver: "Det är möjligt att spår finnas i de äldsta runinskrifterna av detta grekiska beteckningssätt med  $OY$ " (von Friesen 1933, s. 8). Runologin har på denna punkt nyligen gett von Friesen rätt. Våra allra äldsta runinskrifter har hittats i de danska mossfynden från början av 200-talet e. Kr. Där förekommer i flera fall en runa som tecknas  $\Phi$ . Vi vet nu att ljudvärdet måste ha varit  $w$  (Stocklund 1987, s. 288). Runtecknet  $\Phi$  är en perfekt runografisk sammanställning av grekisk skrivning av romersk  $V$ , dvs.  $OY$ . Runan  $\Phi$  är alltså en tidig allograf för senare  $\beta$ .  $J$  skrevs i grekiskan likaledes i latinska lånord som en diftong,  $ei$ , som i majuskelskrift är identisk med runtecknet ( $\mathcal{S}$ ). Dessa två exempel är enligt min mening ett *bevis* för att runradens skapare även känt till och utnyttjat grekisk skrift.

3. Eftersom runradens uppfinnare alltså måste ha känt till både det grekiska och det latinska alfabetet, bör han ha bott i ett område som använde båda språken. De enda områden, som kan komma ifråga, är trakten norr om Svarta Havet samt Dacien, där germaner bott sedan tiden kring första århundradet.

4. von Friesen antog att goterna vid Svarta Havet uppfann runorna. En rad runologer har påpekat att kronologiska skäl talar mot detta, eftersom goternas första kända nedslag vid Svarta Havet är noterat först 214 (Odenstedt 1984, s. 78). Efter det att von Friesen skrev på 20-talet, har vi hittat en rad runinskrifter som är daterade till omkring 200, eller något tidigare. Goterna vid Svarta Havet kan alltså inte ha

uppfunnit runorna – de fanns inte där omkring 150–175 då runorna bör ha uppfunnits, menar dessa runologer.

Argumentet håller inte. I pontisk miljö kring Svarta Havet fanns germanska stammar i rörelse från tiden fr. o. m. Kristi födelse, nämligen de s. k. bastarnerna och skirerna. En rad arkeologiska influenser visar, att dessa germanstammar förmedlade kulturimpulser till Norden redan omkring Kristi födelse. Havoringen är ett av de bästa exemplen på detta. (Nylén 1962, s. 107). Någon german, kanske en bastarn, kanske en got, det spelar ingen roll, kan mycket väl ha uppfunnit runraden i pontisk miljö redan omkring 150 e. Kristus.

5. Den äldre futharken har uppenbarligen hämtat inspiration både ur romersk och grekisk kursiv skrift.

Det går inte längre att föra någon sorts monistiska resonemang, som om en ny skrift inte kan uppstå ur två olika alfabet. Den enda relevanta parallellen är Wulfilas gotiska skrift, som också är en germansk skrift. Den utgår huvudsakligen från grekiskan, men har också flera rent latinska bokstäver (Stutz 1966, s. 20). Alltså en blandskrift, precis som futharken. Rausing har rätt i att den romerska kursiven bör ha influerat en del runor, men den grekiska kursiven har troligen spelat en än större roll.

#### Referenser

- von Friesen, O. 1933. Runorna. *Nordisk Kultur VI*.  
 Nylén, E. 1962. Skatten från Havors fornborg. *Proxima Thule*.  
 Odenstedt, B. 1984. Om ursprunget till den äldre futharken. *Saga och Sed*.  
 Stocklund, M. 1987. New Inscriptions from Illerup and Vimose. *Runor och runinskrifter. KVHAA, Konferenser 15*.  
 Stutz, E. 1966. *Gotische Literaturdenkmäler*.

Martin Giertz

ILU

Universitetet

581 83 Linköping